

שיעור ט

אדעתא דתלתא יתיבי

(סנהדרין ה ע"ב)

- א. יוסיפו הדיינים... דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי
ב. שנים אמרו זכאי, אחד אמר חייב, ושנים אמרו איני יודע - הולכים אחר הרוב
ג. עשרה דיינים ונסתלק אחד מהם
סיכום

א. יוסיפו הדיינים... דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי

בגמרא (ה ע"ב) נאמר:

גופא, אמר שמואל: שנים שדנו - דיניהם דין, אלא שנקרא בית דין חצוף.

יטיב רב נחמן וקאמר להא שמעתא.

איתיביה רבא לרב נחמן: "אפילו שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר

איני יודע - יוסיפו הדיינים". ואי איתא להו כשנים שדנו!

שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי, הכא לאו אדעתא דתלתא יתיבי.

רב נחמן היה תלמידו של שמואל (עירובין טז ע"ב; שבת נז ע"ב, קנב ע"ב), ואמר
הלכה משמו של שמואל. רבא הקשה על דברים אלו ממשנה. נעיינ תחילה בדברי
המשנה ולאחר מכן נשוב לקושייתו של רבא על רב נחמן ולתשובתו.

במשנה (כט ע"א) נאמר שאם שני דיינים מבין שלושה דיינים אמרו שהנתבע
חייב, או אם שניים אמרו שהנתבע זכאי, ודיין שלישי אומר שאינו יודע מה הדין, אף
שהשניים האחרים הם רוב, ולו הדיין השלישי היה חולק עליהם, ההלכה הייתה
כמותם, בכל זאת יש להוסיף שני דיינים כדי לשוב ולדון בדבר.

רש"י (ה ע"ב ד"ה יוסיפו הדיינים) נימק מדוע לא מכריעים כמו הדין עליו הסכימו
שני הדיינים: "דהוה ליה כמאן דלא הוה התם ואישתכח דתרי הוא דהוי, ואנן בעינן
מעיקרא תלתא. דאי נמי גמר דינא בתרי דהוי רובא, שפיר דמי". כך גם הסביר רש"י
(כט ע"א ד"ה אפילו). כשדיין אחד אומר שאינו יודע, הוא נחשב כאילו הוא לא היה
שותף בדיון, והדרישה היא שיהיו שלושה דיינים בבית הדין. כך נאמר בגמרא (יז
ע"א) בהקשר לבית דין של עשרים ושלושה, בנוגע לדיין שאומר "איני יודע" - "הוה
ליה כמאן דליתיה מעיקרא".

הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק (אור שמח, הל' סנהדרין ט, ב), הסביר מדוע מוסיפים שני דיינים ולא רק דין אחד:

ודע, הא דמוסיפין שנים היינו משום שכבר נשאו ונתנו כל חד וחד, ואמרו דעתם זה לזכות וזה לחובה, ועכשיו צריך להוסיף ולישא וליתן מחדש עם כל חד, אם כן צריך שיהא שני דיינים חדשים, דכל דין מעמיק במשאו ומתנו מחדש, דידוע שיש שנים נגדו שהוא רק אחד. אבל אם לא יוסיפו רק אחד אם כן כל דין אינו חושש ומוקים רצונו כפי שהיה בדעתו קודם, דכל חד סובר הרי אין כאן פנים חדשות לעיין בדברי רק אחד, וגם לי לבב כמוהו, וזה טעם פשוט. לכן אמרו אין מוסיפין אלא שנים, משום דבעי שיהא המשא ומתן מחדש, ולא יפול חלילה רפיון ועצלות אצל הדיינים לסמוך על עיונם הקודם במושב הראשון, דלכל חד נגד טעם דיליה יש כאן שנים נגד אחד, ופשוט מאוד.

אם דין אחד חולק על השניים האחרים, מכריעים על פי שניים, כי הולכים אחר הרוב. אין צורך שכל שלושת הדיינים יפסקו כאחד. העיקר ששלושתם יביעו עמדה ברורה, ואם אין הסכמה בין שלושתם, ילכו אחר הרוב. בסוגייתנו שאל רבא, הרי לפי שמואל "שנים שדנו דיניהם דין" ואם כן מדוע יש צורך להוסיף שני דיינים? על כך השיב רב נחמן שמוסכם מתחילה שדין זה ייפסק על ידי שלושה דיינים. הם לא רוצים שהדין ייפסק ע"י שניים, וכיון שאחד אמר שאינו יודע, חסר דין מבין השלושה. אבל שמואל דיבר על מצב שמתחילה ישבו שני דיינים והם מסכימים לדעה אחת, לכן סבר שמואל שדיניהם דין. למי התכוון רב נחמן שאמר "דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי"? היר רמ"ה כתב:

ומפרקינן התם מעיקרא אדעתא דתלתא יתבי, כלומר הדיינין לא קבלו עליהן לדון אלא בשלשה. וכי אמר חד מינייהו איני יודע, הוה ליה כמאן דליתיה מעיקרא, והוה להו כמאן דנחית אדעתא דבי תלתא ואשתכח דלא הוה אלא תרי, דאיעקר ליה קבעיהו דאדעתא דהכי לא יתבי. אבל היכא דנחית מעיקרא אדעתא דתרי, גלי אדעתיהו דניחא להו למידן בתרי בדין תורה, ולפיכך דיניהן דין. ואיכא לפרושי דטעמא דמילתא משום בעלי דינין הוא דכיון דיתבי דייני אדעתא דבי תלתא מעיקרא ואשתכח דליכא אלא בתרי, יוסיפו הדיינין. דמצי חד מבעלי דינין למימר: אנא אדעתא דבי תלתא נחתי. ואלו היכא דיתבי דייני מעיקרא אדעתא דתרי, סבור בעלי דינין וקבול ולפיכך דיניהן דין.

לפי היד רמ"ה, הדיינים הם אלו שמעוניינים שהדין יהיה בשלושה. אם אחד מבין השלושה אמר 'איני יודע', אזי הדבר נחשב "כמאן דליתיה מעיקרא... דאיעקר ליה קבעיהו דאדעתא דהכי לא יתבי" כי נעקר מה שהם קבעו מתחילה. גם בעלי הדינים יטענו שהם רצו שהדיון יתקיים בשלושה ולא בשניים. מדובר אם כן בהתאמה מלאה בין בעלי הדינים והדיינים בכל הנוגע למסגרת ולאופי של הדיון והכרעת הדין. הר"ן (ה ע"ב) הסביר גם כן כמו היד רמ"ה שמדובר על דעתם של הדיינים, אך הדגיש נקודה נוספת מדוע רצון הדיינים הוא לדון במסגרת בית דין של שלושה דיינים ולא של שני דיינים:

ואם איתא ליהוי כשנים שדנו דיניהם דין. וא"ת והא שמואל לא אמר אלא שאם דנו בדיעבד שדינן דין אבל לכתחלה מודה הוא שצריך ג' וכדתנן במתניתין דיני ממונות בג', וכיון שכן משום הכי יוסיפו דיינין דלכתחילה הוא? וי"ל דסבירא ליה למקשה דכיון דשלשה הן שנמנו לדין והאחד אומר אינו יודע הוי ליה בדיעבד, שאחר שאינו יודע מה יש להם לעשות, היה להם לגמור את הדין בשנים אם איתא לשמואל שדיניהם דין. ותירץ לו שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי, כלומר שלא היו רוצים לדון בשנים אלא בג' באו לדון, כדי שלא יהא בית דין חצוף, ואם כן סוף הדין כתחלתו, שאם אמר האחד אינו יודע שיוסיפו הדיינין.

לפי הר"ן המקשן בגמרא סבר שאם הדיינים קבעו לדון במסגרת של שלושה דיינים ואחד מהם אמר 'איני יודע', היינו יכולים לחשוב שיתקיים הדין על פי שני דיינים, כי אין להם מה לעשות כנגד זה שאמר שאינו יודע, שהרי לפי שמואל דינם דין. התשובה על כך היא שהדיינים רצו לדון במסגרת בית דין של שלושה ולא במסגרת של שני דיינים, מאחר שאינם רוצים להיות בית דין חצוף, ועל כן אם אחד מהם אמר 'איני יודע' יוסיפו הדיינים. הר"ן הוסיף עוד:

ומתוך השאלה והתשובה שהשיבו בגמרא נלמוד פירוש בר"ח ז"ל שהוא כפי' רש"י ז"ל [סנהדרין ג ע"א ד"ה בית דין חצוף] שהוא חצוף שעבר על תקנת חכמים שתקנו שלשה. ולפיכך היה סבור המקשה שכשהיו ג' בתחלה שאין בהם משום חוצפה.

אכן רש"י פירש ששניים שדנו נקראים בית דין חצוף מפני שעברו על תקנת חכמים שדיני ממונות בשלושה, אך אין כוונתו לפרש שהמניע לקיים הדיון בבית דין של שלושה הוא כדי לא להיות חצוף. יש לדון במסגרת בית דין של שלושה דיינים, כי יש צורך בבית דין נוטה וזו המסגרת הנכונה של בית דין.

נראה שהיד רמ"ה והר"ן מבינים באופן דומה את משמעות דברי הגמרא "אדעתא דתלתא יתיבי". הדיינים עצמם מעוניינים שהדין יהיה במסגרת של שלושה דיינים ושכל אחד מהם יביע עמדה ברורה. גם בעלי הדין מעוניינים בכך. הר"ן הוסיף גם שאין רצונם לדון בשניים כדי לא להיקרא בית דין חצוף, אך לא זו הסיבה בגללה הם שלושה. זו התוצאה. הסיבה היא כי כך המסגרת של בית דין ע"פ מה שקבעו חכמים. הר"ן הזכיר זאת מפני שהדיון בגמרא הוא בהשוואה לדברי שמואל שאמר ששניים שדנו דיניהם דין.

כך גם אם הדיינים קבעו מראש לדון במסגרת חמישה דיינים או שבעה דיינים או בכל מספר אחר של דיינים, שבוודאי אינם 'בית דין חצוף', כוונתם היא שכל אחד מבין הדיינים יביע עמדה ברורה. אם אחד מהם יאמר 'איני יודע', יצטרכו להוסיף הדיינים עד שיגיעו למספר הדיינים שקבעו מראש שיביעו עמדה ברורה.

ב. שנים אמרו זכאי, אחד אמר חייב, ושנים אמרו איני יודע - הולכים אחר הרוב

השולחן ערוך (חושן משפט, סי' יח, א) פסק ע"פ דברי הרמב"ם (הל' סנהדרין ח, ב):

אחד אומר: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע, ואפי' שנים אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו שני דיינים.

ונמצא שהם חמשה נושאים ונותנים בדבר -

אם שלשה מזכים ושנים מחייבים - זכאי. ואם שלשה מחייבים ושנים מזכים - חייב.

שנים אומרים זכאי, ושנים אומרים חייב, ואחד אומר איני יודע, יוסיפו עוד דיינים.

אבל ארבעה אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע. או שאמרו שלשה: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע. בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע, בין שהוא אחר, הולכים אחר הרוב.¹

לפי הלכה זו, מה יהיה הדין אם התכנסו תחילה שלושה דיינים, ואחד מהם אמר שאינו יודע, ולאחר שהוסיפו שני דיינים יצא ששלושה מהם אומרים חייב או זכאי, ושני דיינים אומרים שאינם יודעים. הסמ"ע (חושן משפט סי' יח, ס"ק ד), פסק שיש כאן הכרעה, ומאחר ששלושה אמרו חייב או זכאי הולכים על פי דבריהם. הוא הסביר

1 על הלכה זו השיג שם הראב"ד, ונושאי הכלים עסקו בהרחבה בדברי הרמב"ם והראב"ד.

כך בעקבות האמור בשולחן ערוך שכתב אם "ואחד אומר איני יודע יוסיפו שני דיינים":

הטעם, דאין שייך לומר דהולכין אחר הרוב, אלא כשכל הג' ישבו ונתנו ונשאו בדבר וכל אחד אומר טעם לדבריו ושנים הסכימו לדעת אחת, אז בטלה דעת השלישי ברוב. מה שאין כן כשאומר איני יודע דמחשב כאילו לא ישב עמהן, ואמרינן שמא אם ישב עמהן שלישי שהיה אומר דעתו היו השנים מסכימין עמו. וזהו דוקא בשלשה הראשונים. אבל אחר שהוסיפו עליהן, אף שאמר האחד איני יודע, מ"מ כיון דמתחילה לא ישבו כי אם אדעתא דג' והרי נשאר ג' שביררו דעתן ומסכימין לדעת אחת, משום הכי הולכין אחריהן, וק"ל.

יש לדייק בדברי הסמ"ע שכתב שכל זה רק כששלושה הסכימו לדעה אחת - זכאי או חייב. כך כתב בבירור יותר הסמ"ע בהמשך (שם ס"ק ו) בשם מור"ש [המהרש"ל - ר' שלמה לוריא]:

וכתב מור"ש ז"ל דהוא הדין אם ג' מזכין, ושנים אומרים איני יודע דהולכין אחר הרוב, אבל ב' מזכין ואחד אומר חייב וב' אומרים איני יודע, צריכין להוסיף כיון דאין כאן רוב נגד האומרים איני יודע. ועיין פרישה.

על דברי מור"ש שציינן הסמ"ע, הקשה הט"ז (חושן משפט, סי' יח, ס"ק א):

וקשה לי מה בכך שנסתלקו שנים של איני יודע, מ"מ יש כאן רוב דהיינו ב' מתוך ג' והוי ליה כאילו לא ישבו תחילה רק בג' והסכימו שנים מהם לדעת אחת דהולכין אחריהן... ועיקר להלכה למעשה בזה הולכין אחר הרוב.

אכן, לפי הרדב"ז (רמב"ם שם) אם שניים יאמרו חייב או זכאי, ואחד יחלוק עליהם, ושניים נוספים יאמרו שאינן יודעים יש ללכת אחר הרוב:

ומיהו מסתברא שאם היו שנים מזכין או מחייבין, ואחד חולק, ושנים אומרים אין אנו יודעים, הרי יש בית דין שקול ואין מוסיפין ופוסקין הדין ע"פ הרוב.

הרמב"ם לא כתב את האפשרות הזו כשיש חמישה דיינים לאחר שהוסיפו שניים על השלושה הראשונים, אך אכן מסתבר כדברי הרדב"ז שכך הדין לפי הרמב"ם. הרמב"ם כתב דוגמה אחת: "או שאמרו שלשה: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע. בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע, בין שהוא אחר, הולכים אחר הרוב".

בדבריו אלו לא בא הרמב"ם לשלול אפשרויות אחרות. הרמב"ם גם לא כתב ששלושה אמרו חייב, ואחד אמר זכאי, ואחד אמר איני יודע, אף שברור שגם כאן הולכים אחר הרוב. כך גם אם מבין השלושה שניים אמרו זכאי או חייב, והאחר חלק עליהם, ושניים אמרו שאינם יודעים, הדין כמו אותם שניים שהכריעו. במקרה כזה אין לומר משהו מעין 'אדעתא דחמישה יתיבי', כי הדיינים וכן בעלי הדין לא ידעו מראש שאחד מהדיינים יאמר 'איני יודע' ויהיה צורך להוסיף שניים. בעלי הדין רוצים לקבל הכרעה ברורה שתצא מפיהם של שלושה דיינים, שיביעו עמדה אחת או ע"פ רוב של שניים נגד אחד. ההוספה של שניים במקרה שאחד מתוך שלושה דיינים אמר 'איני יודע', היא אילוף כדי להכריע דין, ולא מפני שכך הם תכננו.²

ג. עשרה דיינים ונסתלק אחד מהם

על דברי השולחן ערוך הללו שפסק כמו הרמב"ם, כתב הרמ"א (שם):

הגה: וכן נראה לי עיקר. דלא כמו שכתב לעיל סימן י"ג סעיף ז' בהיפך, והוא דעת החולקים.

ואפשר דעתו לחלק בין אם נתברר תחלה יותר מג', ובין ירדו מתחלה לג'. אך אינו נ"ל, רק שחולקים, הא' דעת הרמב"ם, והשני דעת הרשב"א.

הרמ"א בדבריו הפנה לפסיקה של השולחן ערוך (חושן משפט, סי' יג, ז) שם כתב:

אם ביררו להם עשרה אנשים שידונו להם, בין בדין בין בפשרה, ושאל לא יסכימו לדעת אחת ילכו אחר הרוב, ונסתלק אחד מהם ואינו אומר דעתו, או שאומר: איני יודע, אפילו הסכימו התשעה כולם לדעת אחת, אינו כלום. (ועיין לקמן סימן י"ח סעיף א').

דברי השולחן ערוך הללו הם ע"פ הכתוב ברשב"א (שו"ת הרשב"א ב, סי' קד). הרמ"א הבין שיש סתירה בין פסקי השולחן ערוך. השולחן ערוך (חושן משפט, סי' יג, ז) פסק כרשב"א, ובסימן אחר (שם סי' יח, א) פסק כרמב"ם. הרמ"א הציע דרך ליישב את הפסקים אך כתב שלא נראה לו, אם כי לא הסביר מדוע לא נראה לו. הרמ"א

2 כך גם הסביר הכסף משנה את הרמב"ם (הל' סנהדרין ח, ב), בעקבות תשובת הרשב"א (שו"ת הרשב"א ג, סי' שנו) ע"פ הירושלמי (ה, ה). כך גם הבין הסמ"ע שולחן ערוך חושן משפט, סי' יח, ס"ק ט. ראה גם בגר"א (שם) ס"ק ח.

הכריע וכתב שפסיקת השולחן ערוך כרמב"ם "נראה לי עיקר. דלא כמו שכתב לעיל סימן י"ג סעיף ז' בהיפך, והוא דעת החולקים".

ע"פ הפסיקה של השולחן ערוך וכדברי הרמב"ם, זה המקרה שמופיע במשנה של שני בעלי דינים שבאו לבית דין, ומבקשים לשמוע מה ההלכה במקרה שלהם, אבל לא קבעו שהם רוצים לשמוע את ההכרעה דווקא מאותם שלושה דיינים. אותם מעניינת התוצאה הסופית – הכרעת דין בסכסוך שביניהם. "אדעתא דתלתא יתיבי" הכוונה היא שבעלי הדינים רוצים לשמוע הכרעה שיוצאת מפייהם של שלושה דיינים שיביעו עמדה ברורה, גם אם בסיכומו של דבר יהיו אלו שלושה מתוך מספר גדול יותר של דיינים כגון חמישה, כשהשניים הנוספים אמרו שאינם יודעים. נראה שהרשב"א עסק בעניין אחר. נעיינן בלשון תשובת הרשב"א (שו"ת הרשב"א ב, סי' קיד) שנפסק בשולחן ערוך (חושן משפט, סי' יג, ז):

שאלת. ראובן ושמעון שהיו מתעצמין בדין. ובררו להם י' אנשים לראות בדינם ולעשות ביניהם הן דין הן פשרה. ונשבעו שניהם לקיים עליהם כל אשר יאמרו ויגזרו עליהם אותן י'. ואם לא יסכימו לדעת אחד, שילך אחר הרוב כדין תורה. ובין כך ובין כך נסתלק האחד מהם ולא רצה להיות עמהם באותה ברירה ולא לומר דעתו באותו ענין.

הודיעני אם ראובן חייב לקבל מה שיאמרו התשעה הנותרים או רובם, או אחר שנסתלק האחד בטל הכל. ויכול ראובן לומר אילו היה שם העשירי שבררתי אולי היה מראה פנים לזכותי יתר מכולם.

תשובה דבר ברור הוא זה. שאילו היו אלו העשרה נבררים לדין אם נסתלק האחד, נתפרדה.³ ולא עוד אלא אפילו אמר איני יודע אינן יכולין לדון ולגמור הדין ע"פ התשעה הנותרים. שאין הולכין אחר הרוב, אלא כשרבו המזכין על המחייבין או המחייבין על המזכין, מתוך משא ומתן של כולם. אבל כשהמיעוט איננו לא. שאלו היה שם אותו האחד שמא היה מראה טעם להפך כל מה שהסכימו הרוב, ויודו הרוב בכך. וכן כשהיחיד אומר איני יודע, ותנן "אפילו ב' מזכין או מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינים". וכן אם נסתלק האחד אינן יכולין לחתוך השנים את הדין... ואין רוב בכל מקום אלא רוב מתוך הכלל ומתוך משא ומתן. אבל רוב הנפרד מן הכלל דנין או

3 תשובה זו מופיעה גם בשו"ת הריטב"א סי' פה, ושם כתוב "נתפרדה החבילה". הביטוי ע"פ גיטין נט ע"ב. הכוונה היא שהעניין נותק והתפרק.

בוצעין לעצמן שלא מתוך משא ומתן עם הכלל או שלא במעמדן, לא עשו ולא כלום. וכבר דנתי אני כן במקומנו.⁴

במקרה המדובר שם בעלי הדינים הם אלו שביקשו לשמוע את דעתם של עשרה אנשים אותם הם בחרו על מנת שידונו בדינם. כלומר הם ביקשו שכל אחד מאותם עשרה אנשים יביע עמדה ברורה. ההנחה הייתה שהדין יוכרע ע"פ עמדה אחידה של כל העשרה, או ע"פ הכרעת רוב. נראה שבעלי הדינים הניחו שבמספר כזה גדול של דיינים תהיה הכרעה, ולא יגיעו למצב של חמישה מול חמישה. ייתכן שלזה התכוונו כשאמרו שיעשו פשרה ביניהם אם לא תהיה הכרעה ברורה בין הדיינים. אך מה שבעיקר עניין אותם זה לשמוע אמירה ברורה מכל אחד מאותם עשרה אנשים שהם בחרו לעיין בדין.

הרשב"א האריך להסביר שהכרעה של רוב נקבעת לאחר שכל אחד מהדיינים הביע עמדתו ונשא ונתן עם האחרים. אבל כשאחד מבין העשרה מסתלק מהדיון או אמר 'איני יודע', כל העניין בטל.⁵ הרשב"א הזכיר את דברי המשנה כשאחד אומר 'איני יודע' שיוסיפו דיינים, כדי להסביר שאמירה 'איני יודע' והסתלקות מן הדין, היינו הך. לפי הרשב"א לא מוסיפים דיינים כשאחד הסתלק או כשאחד אמר 'איני יודע', כי ההנחה היא שבעלי הדינים רצו לשמוע דווקא את דעותיהם והכרעתם של אותם עשרה שהם בחרו. ועל כן כשאחד לא מביע את עמדתו, כי הוא הסתלק מהעניין או שאמר 'איני יודע', ובוודאי כשיותר מאחד מסתלקים או אומרים שאינם יודעים, בטל כל העניין.⁶ על המקרה בו דן הרשב"א בתשובה, ניתן לומר ברוח סגנון הגמרא 'אדעתא דהני עשרה אינשי יתיבי'. בעלי הדין רוצים לשמוע אמירות ברורות לכאן או לכאן דווקא מאותם עשרה אנשים שהם בררו. הן אמת, אם בעלי הדינים יסכימו למינוי אדם אחר במקום אותו אחד שהסתלק או שאמר 'איני יודע', בוודאי שאין כל בעיה בזה. מה שהרשב"א טען הוא שאותם תשעה דיינים שהביעו עמדה ברורה, לא יכולים להכריע הדין אם אחד הסתלק או אמר 'איני יודע'.

4 תשובה זו של הרשב"א נזכרה ע"י הרלב"ח בקונטרס הסמיכה, וממנה למד שעל מנת להכריע בעניין כלשהו, יש על הצדדים לשמוע זה את זה ולדון ולברר כאחד. "הרי שאין הסכמת הרוב כלל כל זמן שלא היה בראשונה משא ומתן בין כולם, ובגדון דידן מן הראוי הי' לשתהי' הסכמת הרוב קיימת שהיינו יושבין כלנו ביחד נושאים ונותנים בדין פנים אל פנים ופה אל פה או לפחות שהיינו נושאים ונותנים ע"י כתב".

5 ראה דברים ברוח זו אצל הרב יוסף כץ, שו"ת שארית יוסף, סי' ל. המחבר היה גיסו של הרמ"א.

6 דברים דומים כתב בשו"ת הרא"ש כלל ו, יא, כשמת אחד מהאנשים הנבחרים.

יושם לב שהרשב"א בתשובתו לא כתב שמדובר בדיונים אלא כתב - אנשים. סביר להניח שאם בעלי הדיונים היו באים לבית הדין כדי שידונו בדינם, הם היו נידונים בפני בית דין של שלושה וכפי שמקובל. העובדה שכאן מדובר על עשרה אנשים מלמדת על כך שאין מדובר על דיונים של בית דין, אלא בחירה של עשרה אנשים שכנראה ידועים כמבינים בנושא בו חלוקים בעלי הדיונים. מעין ועדת מומחים, בוררים וכד'. גם הלכה זו נכתבה בשולחן ערוך בסימן שנושאו "כיצד בוררים הדיונים כשאין בעלי הדין מסכימין יחד". אך בהלכות האחרות כתב השולחן ערוך אודות דיון או דיונים, ואילו סעיף זה, הוא הסעיף היחיד בו כתוב אנשים. המטרה של הצדדים היא לשמוע עמדה ברורה של כל אחד מהם, וההכרעה תהיה ע"פ הרוב או בפשרה. הרמ"א עצמו הציע את האפשרות להבחין בין המקרים: "ואפשר שדעתו (של המחבר) לחלק בין אם נתברר תחלה יותר משלשה, ובין ירדו מתחלה לשלשה". נתברר תחילה יותר משלושה, כוונתו לתשובת הרשב"א ומדובר אם כן בעשרה בוררים (שולחן ערוך, חושן משפט, סי' יג, ז). "ירדו מתחילה לשלושה", הכוונה היא לירידה לדין בפני בית דין ולא בבוררות, והכוונה לדברי הרמב"ם בהל' סנהדרין ח, ב (שולחן ערוך חושן משפט, סי' יח, א).⁷ אך הרמ"א עצמו דחה את ההבחנה הזו אם כי לא נימק מדוע.

יש להעיר עוד שהרמ"א עצמו (שולחן ערוך חושן משפט, סי' יח, ד) הסכים עם האמור בשו"ת הרשב"א כשאחד הדיונים הסתלק מהדין, אך לא כשאמר איני יודע. בשולחן ערוך פסק: "שלשה שישבו לדין, וסלק אחד מהם עצמו, אין השנים יכולים לגמור הדין". על כך כתב הרמ"א: "הגה: והוא הדין אם נבררו מתחלה יותר משלשה ונסתלק אחד, כמו שנתבאר לעיל סוף סימן י"ג". גם כאן כתב הרמ"א "אם נבררו". אך כאמור הרמ"א עצמו דחה את ההבחנה הזו בין דין לבין בוררות.

במובן אחר דברי הרמ"א כאן (סעיף ד) מתאימים לשיטתו לעיל (סעיף א), כשהוא ציין סתירה בדברי השולחן ערוך שמחד פסק כמו הרשב"א ומאידך פסק כמו הרמב"ם, אך הסתירה היא רק כשאחד הדיונים אמר שאינו יודע. לדבריו, אם אחד מהדיונים לא אמר שאינו יודע אלא הסתלק מהדין, הוא מסכים עם דברי הרשב"א ששאר הדיונים אינם יכולים לגמור הדין.⁸ לדברינו המקרה בו עסק הרשב"א הוא כשבעלי הדין ביקשו לשמוע את דעתם של עשרה אנשים - מומחים, בוררים, ואין זה דין במובן הרגיל, ולפי הרשב"א אין הכדל אם אחד מהם אמר שאינו יודע או

7 כך דייק הרב חיים דוד הלוי, דבר המשפט, הל' סנהדרין ח, ב.

8 הגר"א חושן משפט, סי' יג, ס"ק יט כתב שע"פ הגמרא בסנהדרין יז ע"א האומר איני יודע הוא כמו מי שהסתלק מהעניין. לפי דברי הרמ"א ניתן להבחין בין שני המצבים.

שהסתלק, השאר אינם יכולים לגמור הדין. כך גם כמובן אם יותר מדיין אחד מבין העשרה הסתלקו מהדין או שאמרו שאינם יודעים. במצב כזה ההחלטה תלויה רק בידי בעלי הדין איך להמשיך. האם לבטל את כל הדיון או להחליף באחרים את אותם שהסתלקו או שאמרו שאינם יודעים.

הסמ"ע (שם ס"ק יא) הסביר מדוע כשהסתלק אחד הדיינים, הרמ"א מסכים עם דברי הרשב"א:

ואפשר דסבירא ליה דשאני מסתלק דאיכא למימר ביה אילו היה כאן היה אומר טעם לדבריו והיו התשעה מודים לו. מה שאין כן זה שאומר איני יודע שהיה אצל התשעה ולא ידע לומר טעם, דבכי האי גוונא אזלינן בתר הרוב כיון שהן יותר מג' הראויין לבית דין שהם דעה אחת.

כוונת הסמ"ע לומר שכשאחד מסתלק, יוצא שרק תשעה דיינים השתתפו בדיון ודנו בדבר ולבסוף כל אחד אמר את הכרעתו. הם לא יכולים לגמור הדין, כי בעלי הדין ביקשו שעשרה יהיו שותפים בהליך הדיון ולבסוף לשמוע אמירה ברורה מכל אחד מבין העשרה לכאן או לכאן, אך בפועל רק תשעה היו שותפים. אך כשאחד אומר שאינו יודע, המשמעות היא שהוא השתתף בדיון ושמע את בעלי הדין וגם את דעותיהם של הדיינים, ולאחר כל זאת הוא הודיע שאינו יודע להכריע. במצב כזה התקיים רצונם של בעלי הדינים ש"אדעתא דהני עשרה אינשי יתיבי", שהרי כל העשרה שמעו ודנו בדבר, אם כי לא התקיים רצונם המלא של בעלי הדין, כי הם לא שומעים הכרעה מכל אחד מהעשרה רק מתשעה. אך כמובן לא ניתן להכריח את אתו דיון לומר דעה ברורה כשהוא אומר שהוא לא יודע להכריע ברורה לצד זה או אחר.⁹ הסמ"ע הסביר שכשמדובר רק בשלושה דיינים ואחד אומר שאינו יודע אי אפשר להכריע את הדין ע"פ שניים, כי "אדעתא דתלתא יתיבי", אך כשיש יותר משלושה דיינים שהביעו עמדה ברורה, אזי כשאחד אומר 'איני יודע', השאר יכולים לגמור הדין.

כאמור, לדברינו אם מדובר בכוררות או במעין ועדת מומחים, אי אפשר שהמומחים או הוועדה יגמרו את הדין אם לא מתקיים התנאי הבסיסי שתישמע דעה ברורה מכל אחד מהעשרה. כאמור לעיל 'אדעתא דהני עשרה דייני יתיבי'.

9 כך הסביר הרב שמואל רוזובסקי, חידושי ר' שמואל, סנהדרין סי' ו. ראה שם באריכות רבה בביאור הסוגיה. אך אנו הלכנו בדרך אחרת. ראה גם: הרב גבריאל סרף, "שנים שדגו", לקט שיעורים - סנהדרין, עמ' 146-154.

בקצות החושן (סי' יח, ס"ק א) הסכים עם דברי הרמ"א שעיקר הדין צריך להיות כמו שפסק השולחן ערוך (חושן משפט, סי' יח, א) כדברי הרמב"ם, והסביר את דברי הרמב"ם ע"פ דברי הר"ן בסוגייתנו. על דברי הרמ"א שכתב "וכן נראה לי עיקר", כתב בקצות החושן (שם):

וכנ"ל עיקר. ועיין בר"ן בחידושו פ"ק דסנהדרין (ה, ב) דפריך לשמואל דאמר שנים שדנו דיניהן דין מהא דתנן שנים אומרים זכאי ואחד אומר איני יודע דיוסיפו הדיינים ואם איתא ליהוי כשנים שדנו, ומשני שאני הכא דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי, וכתב שם בר"ן (ד"ה ואם איתא) דעת המקשה כיון דבדיעבד שנים שדנו דיניהן דין אף על גב דלכתחילה הוי ב"ד חצוף מ"מ עכשיו ראוי שיוגמר הדין עפ"י שנים כשאמר אחד איני יודע, ומשני דמעיקרא אדעתא דתלתא יתבי והיינו דהם אינם רוצים להיות ב"ד חצוף וע"ש.

וא"כ ממילא היכא דלא שייך האי טעמא דהיינו כשהוברר עשרה ואחד אומר איני יודע, לא שייך בזה אדעתא דעשרה יתבי. דאי הוי אמרינן גם בזה אדעתא דעשרה, אם כן לא הוי צריך הר"ן לפרש טעמא דאדעתא דתלתא משום בית דין חצוף. ובכסף משנה (פ"ח מסנהדרין ה"ב) תמה על החולקין דהא בהדיא אמרינן ריש סנהדרין אדעתא דתלתא יתבי. ולפי מה שכתב הר"ן התם טעמא משום בית דין חצוף. וכיון דשיטת הר"ן הוא כן, צדקו דברי המחבר שהעלה כן לעיקר.

לדברינו לעיל, "כשהוברר עשרה ואחד אומר איני יודע", אדרבה שייך מאוד לומר בזה "אדעתא דעשרה יתבי". זה היה רצונם של בעלי הדינים שעשרה יהיו שותפים בדיון ושכל אחד מהם יביע את עמדתו. אם לא נעשה כן, העניין בטל. כאמור לעיל, הר"ן שכתב שהם רצו שהדין יוכרע במסגרת של שלושה דיינים ולא ע"פ שני דיינים כדי שלא להיקרא בית דין חצוף, התייחס למקרה שנידון בגמרא וביחס לדברי שמואל, אבל לא זו הסיבה בגללה הם קבעו לכתחילה לדון בדין במסגרת של שלושה דיינים. נראה שאם מוסכם על הדיינים ועל בעלי הדינים שהדין יוכרע דווקא ע"י אותם עשרה שנבחרו לדון בדבר, ושהם יביעו את עמדתם באופן ברור, וכפי שמופיע בתשובת הרשב"א, גם הר"ן יסכים שכשאחד או יותר אמרו 'איני יודע', בטל הדין מעיקרא.

סיכום

"אדעתא דתלתא יתיבי" - בית דין של שלושה היא המסגרת הבסיסית בה יש לדון. הדיינים מתכנסים לשם כך, וגם בעלי הדינים מעוניינים בכך. המבוקש הוא שהכרעה תהיה ע"י שלושה דיינים שיביעו עמדה ברורה ואחידה, או הכרעה ע"פ רוב. אם דיין אחד או יותר יאמרו שאינם יודעים, לכשתהיה הכרעה ברורה ע"פ שלושה דיינים, כך יהיה הדין. אם הוסיפו דיינים, אין נכון לומר ש'אדעתא דחמישה [או יותר] יתיבי'. אי אפשר היה לדעת מראש שיהיה דיין אחד או שניים שיאמרו שאינם יודעים, והדיינים וכן בעלי הדינים לא התכנסו לשם כך.

המקרה בו עסק הרשב"א בתשובה, הוא כשהדיינים וכן בעלי הדינים, ביקשו לשמוע הכרעה ברורה מעשרה דיינים שנבחרו לדבר. מעין 'אדעתא דהני עשרה דייני יתיבי'. אשר על כן כשאחד מהדיינים אמר 'איני יודע' או כשהוא הסתלק מהדיון, הכול בטל ולא מוסיפים דיינים. בעלי הדינים הם אלו שאמורים להחליט האם הם מצרפים בורר חדש או בוררים חדשים במקום אותו או אותם שאמרו שהם לא יודעים או שהסתלקו מהדיון.